

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВНУТРІШНЬОПОРОВОГО ТИСКУ
ВІД ПРУЖНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРИРОДНОГО КАМЕНЮ

Отримано аналітичні залежності, що дозволяють оцінювати тиск кристалів льоду, які ростуть в сферичних пустотах реальних (що деформуються) капілярно-пористих тілах.

Вступ. Постановка проблеми. Існують дані, які показують складний характер зміни міцнісних характеристик скельних порід при заморожуванні. Знання характеру зміни міцнісних властивостей гірських порід має практичне значення для розробки технічних засобів і способів руйнування гірських порід при видобуванні та переробці корисної копалини. Саме тому є актуальним питання встановлення значення тиску кристалізації води на стінки пор природного каменю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі [1] експериментально встановлено, що при охолодженні скельних порід від кімнатної температур і до 223–183 К спостерігається зниження межі міцності на розтягування на 30–50 %. При подальшому пониженні температури міцність на розтягування росте і при температурі 123 К стає рівній межі міцності при кімнатній температурі. Межа міцності скельних порід на стиснення при пониженні температури до 223–193 К практично залишається постійною або трохи знижується. При подальшому пониженні температури вона збільшується і при 123 К стає на 50–70 % вище, ніж при кімнатній температурі.

Такий характер зміни міцності скельних порід при охолодженні [2] пояснюють двома факторами: розвитком мікророзривів структурними термічними напруженнями на межах мінеральних зерен; зміцненням мінералів при їх охолодженні. В інтервалі температур, де спостерігається спад міцності порід, переважаючу роль виконує перший фактор, при температурі нижче за цей діапазон – другий фактор.

У роботі [3] описано дослідження твердості і питомої роботи руйнування гірських порід при температурах 293–93 К. Результати досліджень показали, що пониження температури від кімнатної до 213–193 К призвело до зменшення твердості в 1,2 і роботи руйнування в 2,1 раза. При подальшому зменшенні температури твердість зростає і при 93 К перевершує твердість при кімнатній температурі. Робота руйнування є мінімальною при температурах 219–193 К і при подальшому зниженні температури вона зростає, але при температурі 93 К залишається нижче, ніж при кімнатній температурі в 1,25 раза.

Мета дослідження. Встановити залежність внутрішньопорового тиску від пружних властивостей природного каменю.

Викладення основного матеріалу. Відомо, що тиск, який виникає при зростанні і тепловому розширенні кристалів у порах ідеальних тіл (що не деформуються), може досягати значень, які можна співставити з граничною міцністю багатьох будівельних матеріалів. Проте насправді ми маємо справу з реальними тілами. Тому під дією цього тиску відбуватиметься деформація як кристалів, так і матеріалу перешкоди, що розмежує пори. Внаслідок цього виникне робота з деформації кристала A_1 і матриці A_2 . Причому повна робота A_n , що здійснюється тільки для деформації кристала, складатиметься з робіт A_1 і A_2 як складових:

$$\dot{A}_r = \dot{A}_1 + \dot{A}_2 \quad (1)$$

У ізобаричному процесі механічна робота A , пов'язана зі зміною об'єму ΔV визначається рівністю:

$$A = -P\Delta V \quad (2)$$

Із (1) та (2) маємо:

$$P\Delta V = P_1\Delta V_r + P_2\Delta V_e, \quad (3)$$

де ΔV_r , ΔV_k – відповідно зміна об'ємів перешкоди (сферичної пори) і кулястого кристала внаслідок їх деформації під дією рівномірних тисків P_1 і P_2 .

Очевидно, що на межі розділення тиску P_1 і P_2 рівні як контактні тиски:

$$P_e = P_1 = P_2 \quad (4)$$

Підставивши (4) в (3), отримаємо:

$$P\Delta V_e = P_e(\Delta V_r + \Delta V_e). \quad (5)$$

Відповідну зміну об'ємів під дією тисків P і P_e можна представити в такому вигляді:

$$\Delta V_e = 3V_1\varepsilon_e, \quad (6)$$

$$(7)$$

$$\Delta V_i = \frac{3V_1}{a_0} \Delta a_i,$$

де ε_e – відносна деформація кристала під дією тиску P_e ; Δa_i – видовження радіуса (a_0) сферичної пори матриці під дією рівномірного тиску P_e .

На основі відомого рішення Ляме раціональне переміщення (Δa_i) точки на внутрішній поверхні сферичної пори ($r = a_0$) виражається рівнянням [1]:

$$\Delta a = P_e \frac{\tilde{N}}{\tilde{A}_i} \dot{a}_0, \quad (8)$$

де $\tilde{N} = \frac{1+2\mu}{2} \left(\frac{2(1-\mu_i)}{1+\mu_i} + \frac{b^3}{a_0^3} \right) \left(\frac{b^3}{a_0^3} - 1 \right)^{-1}$; E_i і μ_i – модуль пружності й коефіцієнт Пуасона матеріалу перепони (матриці); b – зовнішній радіус сферичної оболонки.

З рівнянь (5–7) з врахуванням $\beta = \frac{3(1-\mu)}{A}$ і $\varepsilon = \beta \frac{D}{3}$ [1] знаходимо:

$$P_e = \left(\frac{\tilde{A}\tilde{A}_i}{\tilde{A}\tilde{A}_i + \tilde{N}\tilde{A}_e} \right)^{1/2D}, \quad (9)$$

де $\tilde{A} = 1 - 2\mu_e$; $\tilde{A}_e$ і μ_e – відповідно модуль Юнга і коефіцієнт Пуасона кристала (включення).

Позначимо корінь виразу (9) через d і будемо називати його коефіцієнтом жорсткості сумісно деформованої системи «кристал–перепона»:

$$d = \left(\frac{\tilde{A}\tilde{A}_i}{\tilde{A}\tilde{A}_i + \tilde{N}\tilde{A}_e} \right)^{1/2}. \quad (10)$$

Із (10) випливає, що при $0 \leq \tilde{A}_i \leq \infty$, $0 \leq d \leq 1$, тобто коефіцієнт жорсткості може мати залежно від пружних постійних капілярно-пористих тіл численні значення від 0 до 1 (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахункові значення коефіцієнта жорсткості
для систем «включення–матриця» при $\mu_i = 0,2$; $\tilde{A}_{eii\dot{a}o} = 10^4$, МПа

$E \cdot 10^4$, МПа	0	1	2	3	4	5	8	10
d , лід	0	0,63	0,76	0,82	0,85	0,88	0,92	0,94

Таким чином тиск, що виникає при зростанні і тепловому розширенні кристалів в сферичних порожнинах реальних (що деформуються) капілярно-пористих тіл, визначається з урахуванням пружних характеристик кристала і перешкоди такими виразами:

$$P_e^n = \left(\frac{\dot{\varepsilon} \dot{O}}{\nu} \text{Ln} C / \tilde{N}_\infty + 2\sigma / \dot{a}_0 \right) d; \quad (11)$$

$$E_e^j = \left(\frac{Q \Delta \dot{O}}{V_i \dot{O}_0} + \frac{2\sigma}{\dot{a}_0} \right) d; \quad (12)$$

$$P_e^o = \Delta \gamma \frac{\Delta T}{\beta_e} d, \quad (13)$$

де σ – питома вільна поверхнева енергія кристалів; $C / \tilde{N}_\infty$ – кристалізаційний тиск від перенасичення розчином; $\dot{\varepsilon} T$ – абсолютна температура кристала; γ , β – коефіцієнти термічного розширення відповідно до матриці та кристала льоду; ν – об'єм молекули; Q – теплота фазового переходу.

Висновок. Аналітичні залежності (11) і (12) дозволяють оцінювати тиск кристалів, що ростуть у сферичних порожнинах реальних (що деформуються) капілярно-пористих тіл, які перенасичені водою та переохолоджені. З них виходить, що тиск кристалізації знаходиться в значній залежності як від параметрів, що визначають процес кристалізації, так і від величин, що характеризують фізико-хімічні властивості кристала і перешкоди.

За формулою (13) визначається тиск, що виникає при тепловому розширенні кристалів льоду в порах реальних матеріалів. Як видно, тут тиск також знаходиться залежно від фізико-механічних параметрів кристала і перешкоди.

За інших однакових умов ($P_c = \text{const}$, $P_o = \text{const}$) для значень тиску, що виникає при рості і тепловому розширенні кристалів, сильний вплив мають пружні властивості кристалів і матриці, тобто коефіцієнт жорсткості d системи «кристал–перешкода». Так, при $0 \leq d \leq 1$ ($0 \leq \dot{A}_r \leq \infty$) тиски змінюються від 0 до максимуму.

Таким чином тиски, які виникають при зростанні і тепловому розширенні кристалів льоду в порах природного каменю та інших капілярно-пористих тілах, можуть досягати залежно від фізико-механічних величин, що характеризують розчин (розплав), кристал і перешкоду, критичних значень, що здатні руйнувати багато будівельних матеріалів у процесі їх корозії.

Список використаної літератури:

1. *Голдаев Н.П.* Результаты экспериментального исследования полей удельных тепловых потоков при воздействии сверхзвуковых струй на преграды / *Н.П. Голдаев, Г.С. Жердев, Н.Н. Попов* // Комплексные исследования физических свойств горных пород : тез. докл. Всесоюзной научн. конф. вузов СССР (Москва, 2–4 февраля 1977 г.) – М. : Изд-во МГИ, 1977. – С. 32–33.
2. Разрушение горных пород при термохимическом воздействии / *А.Н. Москалев, Е.Ю. Пигида, Л.Г. Кереклици, Ю.Н. Вахалин*. – К. : Наукова думка, 1987. – 248 с.
3. *Дмитриев А.П.* Термодинамические процессы в горных породах : учебник для вузов / *А.П. Дмитриев, С.А. Гончаров*. – М. : Недра, 1983. – 312 с.
4. *Безухов Н.И.* Основы теории упругости, пластичности и ползучести / *Н.И. Безухов*. – М. : Высшая школа, 1968. – 512 с.
5. Физические свойства горных пород и полезных ископаемых (петрофизика) : Справочник геофизика. – М. : Недра, 1976. – 527 с.
6. *Стеклов О.И.* Стойкость материалов и конструкций к коррозии под напряжением / *О.И. Стеклов*. – М. : Машиностроение, 1990. – 384 с.
7. *Ставрогин А.Н.* Механика деформирования и разрушения горных пород / *А.Н. Ставрогин, А.Г. Протосеня*. – М. : Недра, 1992. – 224 с.

КОРОБІЙЧУК Валентин Вацлавович – кандидат технічних наук, доцент кафедри геотехнологій ім. проф. М.Т. Бакка Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- гірництво;
- комп'ютерні технології.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2012

Коробійчук В.В. Залежність внутрішньопорового тиску від пружних властивостей природного каменю
Коробийчук В.В. Зависимость внутривпорового давления от упругих свойств природного камня
Korobiychuk V.V. Dependence into pores pressure from resilient properties of natural stone

УДК 622.2:631.4

Зависимость внутривпорового давления от упругих свойств природного камня / В.В. Коробийчук

Получены аналитические зависимости, что позволяют оценивать давление кристаллов льда, которые растут в сферических пустотах реальных (деформирующихся) капиллярно-пористых телах

УДК 622.2:631.4

Dependence into pores pressure from resilient properties of natural stone / V.V. Korobiychuk

Analytical dependences are got, that allow to estimate pressure of crystals of ice, which grow in spherical emptinesses the real (becoming deformed) capillary porous bodies.